

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавничарада:

Борис ПАТОН – голова
Льобомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
• Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЦЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРІГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 4

Книга I

Серія

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ

(доба Української Центральної Ради
березень 1917—квітень 1918)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2007

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

*Випущено на замовлення Державного
комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга»*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядник: Світлана ПАНЬКОВА

Автори передмов: Владислав ВЕРСТЮК, Світлана ПАНЬКОВА
Автори коментарів: Олена БОЙКО, Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського
та пояснення слів: Варвара ШУЛЬГА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)

- © Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, Інститут історії України, 2007
- © Коментарі, автори, 2007
- © Видавництво «Світ», дизайн та художнє
оформлення, 2007

РОЗДІЛ II

ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ, ПРОМОВИ,
ЗВЕРНЕННЯ ТА ПРИВІТАННЯ
(травень 1917 р.—квітень 1918 р.)

МИР ЗЕМЛІ НАШОЇ!

Маємо мир! Даремні були зусилля всіх тих сил, які напружились в останній хвили, щоб не допустити його!*

Український трудовий нарід висловивсь відразу проти нинішньої війни, в котру був силоміць введений старим царським правительством. Українські представники весь час рішуче відмежовувались від сеї проклятої справи, задуманої світовою буржуазією, і з самого початку революції Українська Центральна Рада, представництво українських селян, робітників і солдатів, рішуче стали добиватись негайного миру*. Але Тимчасове коаліційне правительтво Керенського, Мілюкова і ін. так само, як старе царське, підпало впливам імперіалістичної європейської буржуазії й усіма силами старалось затягнути війну або підняти її навіть наново, й через те всі зусилля Центральної Ради коло припинення війни й заведення спокою зіставались даремними, аж поки розклад фронту й тилу в дійсності зробив неможливим їх утримання.

Коли власть взяли “народні комісари”, вони проголосили негайну ліквідацію війни*. Але як з іншими большевицькими обіцянками, так і з сею вийшло те ж саме: виявилось, що большевики не можуть на ділі сповнити своїх обіцянок, даваних робочому народові, не можуть дати країні обіцяного миру, демократичного, негайного. І коли се стало ясным уже під час перших переговорів у Бересті, тоді делегати народних комісарів стали всякими способами затягати переговори й робити всякі труднощі українським делегатам, щоб і їм не вдалось те, що не вдалось делегатам “народних комісарів”.

Заразом, коли виявилось, що правительтво Української Народної Республіки таки твердо постановило дати українському народові бажаний ним мир, правительтво народних комісарів ужило всіх заходів, щоб знищити Українську Народну Республіку, заливши територію України бандами красногвардійців і всяких інших насильників, вирядило паралельну делегацію від фіктивної своєї Харківської ради*, і в Українській Центральній Раді силувалось викликати внутрішні замішання — “зірвати її зсередини”*.

Разом з тим і агенти “союзників” з свого боку, користаючи з трудного становища Української Республіки*, всіма способами хотіли залякати її правительтво, обіцяючи фінансову поміч і збройну допомогу від тих частей, які стоять в їх розпорядженні, коли Україна відмовиться від миру, а коли б вона не відмовилась, грозили всякими бідами і повною загибеллю.

Але правительтво Української Народної Республіки не могло під ніяким страхом відступити від такої дорогої нашому народові справи. Воно обіцяло добути йому мир, і добуло його, не вважаючи на всі труднощі. Мир гідний і почесний, мир демократичний*, який вертає їй її землі, забезпечує міжнародне становище, її грошову систему і полишає повну свободу в політиці й економічних справах.

Се доказ високого авторитету українського правительства, її парламенту — Української Центральної Ради. Се запорука скорої й повної перемоги її над усіма ворожими силами.

Більше, — се початок, твердий і вірний сеї повної перемоги!

Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. — Ужгород, 1932. — Т. 1: Доба Центральної Ради. — С. 295–326, 423–431.

Великий обов'язок

Вперше опублікована в газеті: Народна воля. — 1918. — 14 (27) січня. — № 10. — С. 1. Підпис: *М.Грушевський*. Того ж року з незначними авторськими правописними виправленнями та лексичними змінами внесена до збірки: На порозі Нової України: Гадки і мрії. — К., 1918 (розділ “Самостійна Україна”. — С. 72–73). Передрук: *Грушевський М.* На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали / Редакція і вступна стаття Любомира Р. Винара. — Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен, 1992. — С. 61–62.

Подається за публікацією в збірці: На порозі Нової України: Гадки і мрії. — К., 1918. — С. 72–73.

Стаття присвячена проголошенню IV Універсалом УЦР повної державної незалежності Української Народної Республіки. Про те, як нелегко далось Центральній Раді та її голові це рішення, дізнаємося з перших слів статті: “Важке слово сказане!” Автор не приховує, що до цього рішучого кроку Україну підштовхнули жорсткі зовнішні обставини. Але в своїх переконаннях залишається федералістом і розглядає незалежність як перехідний етап до встановлення федеративного зв'язку з іншими народами Росії. Він щиро сподівається, що проголошення державної самостійності України стане консолідуючим фактором для політичних сил, які відкинуть міжпартійну конкуренцію та спрямують свою енергію на будівництво української держави.

с. 86 ...Залізні, неухильні обставини продиктували українській демократії сей рішучий крок — у статті “Очищення огнем” (вміщена в цьому томі) М.Грушевський визначив принаймні три мотиви, що спонукали УЦР до такого рішення. *Див. текст статті та коментар до неї.*

Сильний тільки той, хто стоїть одинцем... — найвірогідніше, ці слова належать німецькому філософу-ідеалісту Фрідріху Ніцше (1844–1900), головним постулатом філософії якого було осмислення індивідуальної волі сильної особистості. Цю саму фразу з уточненням — “Сі слова великого індивідуаліста минулого століття” — М.Грушевський наводить у своїй статті “На українські теми. На новий рік” (див.: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. — Львів, 2005. — Т. 2. — С. 96).

...волю котрого чинили відповідальні українські фракції... — йдеться про українські фракції УЦР (на відміну від фракцій національних меншин), які становили понад 70% членів Центральної Ради. Голосуючи за IV Універсал, усі провідні українські фракції (УПСР, УСДРП, УПСФ) висловились “за”, російські меншовики і Бунд — “проти”, російські есери та єврейські партії — “утримались”, поляки (ППС) проголосували “за” (див. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У двох томах. — К., 1997. — Т. 2. — С. 101–102).

Мир землі нашій!

Вперше опублікована в газеті: Вістник Ради народних міністрів Української Народної Республіки. — 1918. — 30 січня (12 лютого). — № 10. — С. 3. *Без підпису.* У вихідних даних газети зазначено: “Передрук. Черговий № 4”. Авторство статті встановлене за збіркою “На порозі Нової України: Гадки і мрії” (К., 1918), в якій М.Грушевський вмістив її з незначними правописними виправленнями (розділ “Самостійна Україна”. — С. 82–83). Передрук: *Грушевський М.* На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали / Редакція і вступна стаття Любомира Р. Винара. — Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен, 1992. — С. 72–73.

Подається за публікацією в збірці: На порозі Нової України: Гадки і мрії. — К., 1918. — С. 82–83.

Стаття написана з нагоди підписання Брестського мирного договору між УНР та країнами Четверного союзу — Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією, яке відбулося 27 січня (9 лютого) 1918 р. у Бресті-Литовському. Цьому передували півторамісячні вкрай напружені переговори. Розпочавши 2 грудня 1917 р. сепаратні контакти з німцями, більшовики спочатку виступали від імені всієї Росії. УНР, яка визнавала більшовицьку Раду народних комісарів лише як регіональний уряд Великої Росії, активно втручалася в цей процес. На переговорах українська делегація несподівано отримала підтримку німецької дипломатії, зацікавленої в союзницьких відносинах з Україною на протиположному боці Росії. М.Грушевський оцінив Брестський мир як великий здобуток України на міжнародній арені, що створило передумови для подальшої перемоги над усіма супротивниками української державності.

с. 88 ...зусилля всіх тих сил, які напружились в останній хвилі, щоб не допустити його — йдеться про дипломатичні та воєнні зусилля радянського режиму Росії завадити укладенню договору безпосередньо між УНР та Четверним союзом. Голова радянської делегації Л.Троцький вперто відмовлявся визнати УНР суб'єктом переговорів, мотивуючи це тим, що в Україні існує й інша влада — більшовицький Народний секретаріат. Революційні російські війська прискорили наступ на Київ, із взяттям якого російська делегація отримувала на переговорах додатковий аргумент, що української держави вже не існує.

...з самого початку революції Українська Центральна Рада, представництво українських селян, робітників і солдатів, рішуче стали добиватись негайного миру — свідомо чи несвідомо, але М.Грушевський поступився історичною правдою. Позиція УЦР в питанні війни і миру від початку Української революції орієнтувалася на Тимчасовий уряд, який виступав за війну "до переможного кінця". М.Грушевський писав у спогадах, що війну "все, що групувалося навколо Ц[ентральної] Ради, рішучо не приймало, але не відважалося різко виступати супроти курсу, прийнятого Тимчасовим урядом. [...] З сим приходилось рахуватись, і український курс на сім пункті був весь час невиразний і нерішучий. [...] А тим часом се було перше питання, з котрим люди звертались до українських агітаторів і представників. Я був у тім щасливим положенні, що не мусив [виділення автора. — Упорядн.] висловитися по сьому питанню. Національний з'їзд також обійшов його. Але се, що він не міг рішучо виступити з гаслом ліквідації війни, було одним з тих небезпечних моментів, в котрім залягали причини наших пізніших бід" (*Грушевський М. Спомини // Київ. — 1989. — № 8. — С. 146*). Надзвичайно виваженою була позиція III Універсалу, який заявляв, що Україна виступає за найшвидше встановлення миру. "Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами всіх народів Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях як на фронті, так і в тилу" (*Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У двох томах. — К., 1996. — Т. 1. — С. 400*). Тобто, до підписання загального миру УНР передбачала виконувати свої зобов'язання перед Росією та союзниками. Її позиції змінилися після того, як більшовики розпочали сепаратні переговори з противником від імені всієї Росії. Про це УНР сповістила держави Антанти в ноті від 25 грудня 1917 р.

Коли власть взяла "народні комісари", вони проголосили негайну ліквідацію війни — йдеться про ухвалену у числі перших документів радянської влади "Декрет про мир" (26 жовтня 1917 р.), який декларував негайне припинення війни, пропонував усім воюючим державам розпочати переговори про мир без анексій і контрибуцій. З огляду на міжнародне становище, негайний загальний мир не влаштував жодну з країн, воюючих на боці Антанти, не відповідав геополітичним інтересам Росії. Суперечив він також сподіванням чехів, поляків, українців та інших народів на відновлення після війни власної державності. Ленін і більшовики знали, що не в їхній волі зупинити світову війну і гучний заклик до миру залишиться без міжнародної відповіді. Тому "Декрет про мир" призначався більше для вирішення внутрішніх проблем, для підпорядкування радянській владі багатомільйонної армії. Він також слугував ідеї світової революції, на підтримку якої розраховували більшовики.

...вириядило паралельну делегацію від фіктивної своєї Харківської ради... — йдеться про намагання більшовиків представити на переговорах у Бресті делегацію від маріонетково-

го радянського уряду як виразника волі України. Делегація Народного секретаріату (Ю.Медведев, В.Затонський, В.Шахрай) прибула до Бреста-Литовського, проте не була визнана Центральними державами. На той час українська делегація вже зробила офіційну заяву про проголошення IV Універсалом незалежної УНР.

...в Українській Центральній Раді силувалось викликати внутрішні замішання — “зірвати її всередині” — йдеться про спробу заколоту всередині Центральної Ради. Її ініціаторами виступили ліві українські есери і соціал-демократи М.Полоз, П.Любченко, С.Бачинський, О.Северо-Одоевський, Є.Неронович та ін. Підтримані більшовиками, вони мали намір розпустити Центральну Раду і передати владу радам робітничих, солдатських і селянських депутатів. Про змову стало відомо і її учасники були заарештовані комендантом м.Києва М.Ковенком у будинку Центральної Ради.

...агенти “союзників” з свого боку, користаючи з трудного становища Української Республіки... — перші контакти представників Антанти з Центральною Радою відбулись влітку 1917 р. і поживались після жовтневих подій у Петрограді та фактичного виходу Росії з війни. Після вбивства більшовиками головнокомандувача ген. Духоніна військові місії Франції, Великобританії, Італії, Румунії та ін. переїхали зі Ставки російської армії до Києва. У грудні 1917 р. Україну відвідали офіційні представники Франції Ж.Табуї та Великобританії П.Багге, які обіцяли військову допомогу, але відмовлялися визнати український уряд. Водночас союзники підписали таємну конвенцію, за якою Крим, Україна та Бессарабія були віднесені до французької сфери впливу. В цей час Антанта не мала реальних можливостей для надання допомоги Україні. Чи не єдиною метою її обіцянок було утримати УНР від сепаратних переговорів з Центральними державами (див.: Нариси історії дипломатії України. — К., 2001. — С. 318–322).

Мир гідний і почесний, мир демократичний... — йдеться про зміст Брестських мирних угод між УНР та Центральними державами. За договором, УНР стала суб'єктом міжнародного права, відповідно до нього вона встановлювала дипломатичні відносини з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією. Договір припиняв стан війни, гарантував звільнення окупованих територій, взаємне звільнення військовополонених. Він визначав західні та північно-західні кордони УНР, до неї відходили землі Холмщини та Підляшшя. Як додаток до договору був укладений таємний протокол з Австро-Угорщиною, згідно з яким Галичина і Буковина мали стати українськими провінціями в її складі (т. зв. коронний край). Це була безперечна перемога молоді української дипломатії. Україні вдалося зберегти свою державність та отримати міжнародне визнання (див.: Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У двох томах. — К., 1997. — Т. 2. — С. 137–150). Слова про гідний і почесний мир були написані під враженням перших звісток із Бреста. Згодом, коли голова української мирної делегації О.Севрюк “зустрівся на Волині з проф. М.Грушевським й оповів йому про вислід своєї і тов[аришів] місії, то проф. Грушевський розплакався. [...] Тому, бо москалі, що обкидували професора наклепами, ніби він служить зряддям австрійської чи німецької інтриги, діставали тепер в свої руки зброю проти нього, бо дійсно німці прийшли на Україну на запрошення того уряду, над яким стояв проф. Грушевський!” (див.: Жуук А. Проф. М.Грушевський і Союз визволення України в роках Першої світової війни / Підготовка до друку й примітки І.Гирича // Молода нація. — 2002. — № 3. — С. 131). Див. також: Несук М. Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917–1918 рр. — К., 1999; Прутуляк П. Україна і Брестський мир: від підписання до виконання (1917–1918 рр.). — К., 2004.

Очищення огнем

Вперше опублікована в газеті: Народна воля. — 1918. — 4 лютого (17 лютого). — № 20. — С. 1. Підпис: Михайло Грушевський. У кінці статті зазначені місце написання і дата за старим стилем: “4 лютого, під Сарнами”. Передрукована в газеті: Українське слово

З М І С Т

	с. текстів	с. ком.
<i>В.Верстюк. ДОБА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ</i>		
<i>М.ГРУШЕВСЬКОГО</i>	V	
<i>С.Панькова. ВІД УПОРЯДНИКА</i>	XVII	
Розділ I. СТАТТІ ЗІ ЗБІРКИ “ВІЛЬНА УКРАЇНА” ТА ІНШІ ПУБЛІКАЦІЇ		
ПОЧАТКОВОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ		
(19 березня—15 квітня 1917 р.)	1	279
[Промови на українській маніфестації у Києві 19 березня 1917 р.]	3	279
[Звернення] “До українців — професорів і преподавателів вищих шкіл”		
[21 березня 1917 р.]	5	280
Велика хвиля	6	281
З старого і нового	8	284
На Всеукраїнський з’їзд!	11	285
Повороту нема.	13	286
Від слова до діла!	15	288
Народностям України	18	290
По Українським національним з’їзді, 6—8 квітня.	20	291
Чи Україна тільки для українців?	23	293
Розділ II. ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ, ПРОМОВИ, ЗВЕРНЕННЯ		
ТА ПРИВІТАННЯ (травень 1917 р.—квітень 1918 р.)	25	294
[Звернення] “До товаришів-українців” [5 (18) травня 1917 р.]	27	294
Кінець старому лукавству	28	295
Тимчасовий український уряд	30	296
[Промови на I Всеукраїнському селянському з’їзді у Києві		
28 травня (10 червня), 2 (15) червня 1917 р.]	33	297
Від голови Центральної Ради проф. М.Грушевського [Відкрита заява начальнику		
Київської військової округи К.Оберучеву щодо умов формування українського війська,		
2 (15) червня 1917 р.]	34	299
Велике діло	35	301
[Промова на II Всеукраїнському військовому з’їзді		
5 (18) червня 1917 р.]	37	302
Що воно?	38	303
Від голови Центральної Української Ради проф. М.Грушевського [Відповідь начальнику		
Київської військової округи К.Оберучеву на його публікацію “По поводу		
письма г.Грушевского”, 8 (21) червня 1917 р.]	40	304
[Промови на українській маніфестації при урочистому оголошенні I Універсалу		
Української Центральної Ради, 12 (25) червня 1917 р.]	42	305
[Доповідь про державний лад України на підставі вимог життя і теорії державного		
права, проголошена на З’їзді українських правників 13 (26) червня 1917 р.]	43	306
Треба ясніше!	44	307
Чи вияснюється?	47	308
Відродини “Л[ітературно]-н[аукового] вістника”	49	310
В сімдесяти роковини Кирило-Методіївської справи	51	310
[Промови на засіданні Ради військових депутатів з нагоди проголошення		
II Універсалу Української Центральної Ради, 3 (16) липня 1917 р.]	56	316
Чорна пляма	57	317
Україна дійде свого!	58	318
Промова М.С.Грушевського від імені українських організацій, проголошена 10 вересня		
[1917 р. на З’їзді народів у Києві].	60	320
Вільний союз	64	321

Мусимо взяти на розум	65	322
Важна хвиля	66	323
[Привітання III Всеукраїнському військовому з'їзду, 21 жовтня (4 листопада) 1917 р.]	68	324
Проект української Конституції	69	325
[Промова на засіданні Малої ради перед оголошенням III Універсалу Української Центральної Ради, 7 (20) листопада 1917 р.]	74	326
Рятуймо Російську Федерацію	75	327
Час настав	76	327
Новий поділ України	77	328
[Промова на З'їзді рад селянських, робітничих і солдатських депутатів України, 6 (19) грудня 1917 р.]	81	329
[Промова на заключному засіданні Восьмої сесії Української Центральної Ради, 17 (30) грудня 1917 р.]	82	329
Велике Різдво	84	331
[Промова при оголошенні IV Універсалу Української Центральної Ради на засіданні Малої ради, 12 (25) січня 1918 р.]	85	332
Великий обов'язок	86	333
Мир землі нашій!	88	333
Очищення огнем	89	335
Український герб	92	337
Українська самостійність й її історична необхідність	96	338
Новий час	98	339
Про монетну українську одиницю	101	340
Повороту не буде!	105	341
За Холмщину	107	342
Вогні й бурі	110	344
Розмова з професором М.С.Грушевським [щодо причин приходу німецьких військ на Україну (березень 1918 р.)]	112	345
Установчі збори чи парламент?	114	349
Промова в Ц[ентральній] Раді 15-го березня 1918 р. при ратифікації мирного договору	116	351
Промова під Центральною Радою на похороні січовиків студентського куреня 19 березня [1918 р.]	121	353
[Промова на засіданні Малої ради, присвяченому першим роковинам Української Центральної Ради, 20 березня 1918 р.]	122	355
[Промова на київському губернському земському зібранні, 7 квітня 1918 р.]	126	356
"Святі права"	127	356
Промова голови Ц[ентральної] Р[ади] проф. М.С.Грушевського, виголошена на Київському селянському повітовому з'їзді 7 квітня [1918 р.]	130	358
Стара історія	131	358
Розділ III. ПРАЦІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ТА ПРОСВІТНИЦЬКОГО ХАРАКТЕРУ (квітень 1917 р.—квітень 1918 р.)	135	360
Якої ми хочемо автономії і федерації	137	360
Хто такі українці і чого вони хочуть	152	363
Звідки пішло українство і до чого воно йде	166	365
Українська Центральна Рада й її Універсали: Перший і Другий	181	368
Україна і Росія	203	372
На порозі Нової України: Гадки і мрії	225	377
Історія й її соціально-виховуюче значіння	267	
КОМЕНТАРІ	279	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	382	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	396	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	404	

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 4. Книга I

Серія “Суспільно-політичні твори
(доба Української Центральної Ради
березень 1917—квітень 1918)”

Редактор *Л.Веремієнко*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *С.Довба*
Коректори *Б.Павлів, О.Тростянчин*

Здано на складання 15.01.2007. Підп. до друку 25.07.2007. Формат 70x100¹/₁₆.
Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 34,83.
Умовн. фарбовідб. 35,63. Обл.-вид. арк. 27,0. Наклад 5000 прим.
Свідощтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 16. Зам. 339-7.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —
Т. 4. Кн. I: Серія “Суспільно-політичні твори (доба Української
Центральної Ради березень 1917—квітень 1918)”. — 2007. — 432 с.
ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)

Перша книга четвертого тому 50-томного зібрання праць М.Грушевського продовжує серію суспільно-політичних творів і вміщує публіцистичний доробок видатного історика й державного діяча доби Української Центральної Ради. Статті, промови та звернення М.Грушевського, видрукувані на сторінках періодичних видань упродовж березня 1917 р.—квітня 1918 р., а також ширші праці, що вийшли окремими брошурами, стали вагомим внеском у розробку концепції Української революції та залишилися важливим джерелом для вивчення й осмислення бурхливих поточних подій зазначеного історичного періоду.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-499-4 (т. 4, кн. I)